

Міністерство освіти і науки,
молоді та спорту України
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника

Юридичний інститут

Збірник наукових статей

**Актуальні проблеми вдо-
сконалення чинного зако-
нодавства України**

Випуск XXVI

м. Івано-Франківськ, 2011

РОЗВИТОК МИТНОЇ СПРАВИ НА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У СКЛАДІ ДРУГОЇ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ

УДК 343

В період інтенсивного здійснення в Україні реформ в багатьох сферах суспільного життя є актуальним вивчення історичного досвіду становлення і розвитку різних галузей державної діяльності, зокрема митної справи.

Відомі останні дослідження даної проблеми істориків-юристів, зокрема А.Кульбенка, Н.Сай і ін. Однак, дана проблематика вимагає ще значної дослідницької праці для створення цілісної картини щодо вдосконалення діяльності митних органів – саме цьому і присвячена наукова стаття.

У першій половині XIV ст. на західноукраїнських землях було поліпшено інфраструктуру - одну з головних умов розвитку зовнішньоекономічних зносин. Цьому сприяла низка чинників. Зокрема, через територію Галицької і Волинської земель проходила мережа сухопутних і водних торговельних шляхів, окремі з них були органічною складовою потужних міжнародних магістралей. Ще одним сприятливим чинником було існування значних міст - розвинених осередків ремесла і торгівлі. У містах (Галич, Василів, Звенигород, Львів, Володимир, Лучеськ (тобто Луцьк), Пересопниця) існували чималі торговельні площі, на яких іноземні купці - гості мали можливість торгувати. Ще кращі умови для ведення зовнішньої торгівлі мали міста зі зручними річковими пристанями.

До речі, ще 1341 р. Львівський староста Дмитро Дедько надіслав листи іноземним купцям із запрошенням приїжджати з товарами до Львова, як це робили їхні попередники. Він вказував на безпеку ведення торгівлі та сталий невеликий митний збір. Загалом львівська влада та її митні заклади були гостинні та доброзичливі до іноземних купців. Велике значення мали *митні комори*, які призначені не тільки для скла-

дування і перевантаження товару, а й для його збереження та надійної охорони. Причому, роль складів виконували інколи і церкви.

Важливою складовою торговельної інфраструктури був також транспорт. У весняний та літній періоди використовували кораблі, а восени і взимку - вози і в'ючні тварини. За допомогою митниць князівська (державна) влада регулювала масштаби зовнішньоекономічних зв'язків і легалізувала діяльність іноземних купців у Галицькій і Волинській землях. Писемні джерела фіксують існування самостійних митниць у Городлі, Володимирі, Холмі, Тустані. Можна припустити також існування митниці в Ленківецькій фортеці на Пруті, яка контролювала шлях з Галицької землі в Берладське князівство [9, с. 75-76].

Щоб отримати прибутки від української торгівлі західного напрямку, польське купецтво, усіяко підтримуване королівською владою, намагалося переорієнтувати, спрямовувати її до польських міст. *Право складування* і слугувало основним засобом перетворення польських міст на основні транзитні центри великої міжнародної торгівлі, що відбувалася, зокрема, в межах держави, та сприяло зосередженню цієї торгівлі суто в руках польського купецтва. Привілеї на право складу мали, зокрема Краків та Вроцлав. Отже, 1414 р. вроцлавське купецтво одержало право на вільну торгівлю на Русі - у Луцьку та Львові і на торговельні подорожі до Криму й Волоських князівств, а 1447 р. - на вільну торгівлю на всіх землях Королівства Польського, Великого князівства Литовського і Угорщини [8]. Отже, така протекціоністська політика Польського Королівства, що була спрямована на ослаблення давніх економічних зв'язків українських земель з європейськими привела до певного звуження і обмеження товаропотоку на території українських земель.

З українських міст протистояти цьому потужному наступові зумів лише приєднаний до Польського королівства Львів, який, використавши давні традиції східних зв'язків Галичини, розвинув і закріпив своє право складу на торгівлю східними товарами.

У 1380 р. зі згоди короля Людовика при Львівській митниці були обладані склади для товарів, які привозилися для продажу у Львів або ж для їх транзитного транспортування в інші краї. Якщо продати ці товари там не вдавалося, тоді, сплативши належне звичайне мито вільно і без будь-яких перешкод, могли перевозити ці товари транзитом чи повертатись з ними у Львів [10]. Багато років з перемінним успіхом між Львовом і Краковом велася конкурентна боротьба за правові дороги та право складу. Остаточо це право було надане Львову 1382 р.

Прийшовши до влади, польська королева Ядвіга в XIV ст. підтвердила попередні права та привілеї Львова, а також право на митні збори.

Вона дала дозвіл на встановлення в місті складів солі та інших товарів. Так, право митних зборів було підтверджено королівською грамотою від 8 березня 1387 р. [10].

Король Владислав II, гідно оцінивши роль і значення Львова, звільнив львів'ян від сплати мита в межах усього Польського королівства. У грамоті, датованій 6 листопада 1425 р., вказувалося, що «бажаючи наше місто Львів кращими умовами наділити, на дані прохання міщан згаданого міста дозволяємо даною грамотою, що ніде в нашому польському королівстві львівські міщани не були зобов'язані до сплати будь-яких мит. Також вам, старости, прокуратори, воєводи, митники, міщани, даємо вам наші міцні королівські накази, бажаючи мати все у своїй волі. З тих міщан жодного мита у нашому королівстві і в руських землях при поїзді, торгівлі і поверненні назад не наважуйтеся стягувати і не дозволяйте стягувати іншим...» [11].

Надані права та пільги дозволили Львову вести активну, зокрема й міжнародну торгівлю, зацікавити іноземних покупців у співпраці з місцевими торговцями, відтак отримувати чималі прибутки і збагачувати місто.

До речі, львівські митники мали добру славу в сусідніх і далеких країнах. Так, близько 1390 р. волинський воєвода Мірча дозволив купцям зі Львова вільно торгувати усіма товарами після сплати мита. У 1408 р. молдовський воєвода і господар Стефан VI підтвердив купцям зі Львова і купцям руської і подільської земель привілеї на їхні права і торговельні пільги у Молдові, надані його предками. Угорська королева Ізабелла навіть дозволила львів'янам вільно ввозити товари і торгувати ними на території всієї Угорщини та Трансильванії без сплати жодного мита [5, с. 46].

Маючи такі значні привілеї, Львів ставав дедалі багатшим містом. Польський король Владислав II та його син Владислав III брали позики у Львова на закупівлю шовку, полотна, соболів та інших предметів розкоші. Це давало змогу місту диктувати свої умови, які вилилися в наказ Владислава III, що виголошувався на ярмарках та в інших людних місцях: «Під загрозою тілесної кари і арешту всіх товарів заборонялося всім чужим купцям їхати з товарами новими, невизначеними досі дорогами, оминаючи львівські митниці і склад, як і встановлювати незаконні мита». Бажаючи сплатити Львову борг, який становив 905 гривень, Владислав III грамотою від 25 лютого 1440 р. віддав місту стягнення королівських мит на товари і худобу, яку продавали на усьому шляху між Львовом і Краковом. Згідно з цим документом, усі зібрані митні збори спрямовувалися в казну Львова. Порушення встановленого по-

рядку повинні були жорстко каратися. Надалі Владислав III навіть звільнив львів'ян від сплати мита на продаж усіх товарів у межах Польської держави.

Завдяки значним прибуткам від митних сплат Львів поліпшував стан фортифікаційних споруд. На ці потреби щорічно виділялися 20 гривень, починаючи з 1447 р., причому їх асигнувати була зобов'язана Львівська митниця.

Для залучення нових купців та розширення торгівлі у Львові, 1472 р. було встановлено проведення двох ярмарок: на св. Трійцю та на св. Агнети, які тривали по два тижні і під час яких всі купці звільнялися від сплати мита. Торговцям рекомендували не минати щорічного львівського ярмарку, який давав змогу налагоджувати торговельні зв'язки з багатьма близькими і далекими державами [7, с. 7].

Король Ян Ольбахт, враховуючи старанність, досвід, спритність львівських митників, дозволив їм з 1499 р. збирати мито на правах його королівських збирачів. Вони могли арештовувати і вилучати речі, товари будь-кого, хто не захоче сплачувати згадане мито або намагатиметься перевезти товар бічними шляхами, минаючи звичний, чітко визначений, законний шлях. Конфісковані товари треба було поділити навпіл: для королівської скарбниці і для власного користування. Правда, застерігалось не чинити недбалості або нечесності, щоб не втратити довіру короля, а відповідально виконувати свою справу. До того ж львівські митники мали право «премити», тобто стягувати штрафи за ухилення від сплати мита. Отже, половина з цих коштів спрямовувалась у королівську скарбницю, решта - залишалася митникам [13, с. 32].

Негативно позначилося на діяльності митниці у польсько-литовський період укладення Люблінської унії 1569 р., внаслідок чого утворилася Річ Посполита. Адже тоді польська влада поширила свій вплив на Волинь, Брацлавщину, Київщину і врешті, на Лівобережжя, займаючи порожні землі або витискаючи з них місцевих власників. У цей період особливого значення набули ярмарки, зокрема у Львові, Луцьку, Києві. Вони були міжнародними, бо дуже багато купців приїждило з Німеччини, балканських земель, Туреччини та країн Азії. Як уже зазначалося, окремі міста були наділені правом мати митні склади. Приїжджі купці були змушені в них зупинятися на визначений час або навіть продавати весь свій крам без права подальшого проїзду. Привілейовані міста повною мірою використовували свої права і пригнічували купців з інших міст та містечок, наприклад, влада Львова не пропускала прикарпатських купців далі на північ. Разом з тим, не тільки міста, а й польська шляхта у межах своїх володінь накладала на подорожуючих купців податок. Куп-

ці ж захищалися від цих обмежень, шукаючи собі «недозволені» шляхи, особливо чумаки, що торгували сіллю, вперто йшли «старовинними» дорогами [6, с. 113].

Поступово розвивалася і удосконалювалася законодавча база митної справи, зростала роль митних органів в особі королівських митників. Були ліквідовані «комори» між Україною, Литвою та Польщею і створено прикордонні митниці.

На відміну від Великого князівства Литовського, у Польщі кодексу законів (чи інша назва - статuti) так і не було створено. Найважливіші питання у всіх сферах державного і суспільного життя тут регулювали сеймові постанови -конституції.

Наприклад, конституція 1496 р. підтвердила право польської шляхти експортувати без сплати мита продукцію власного виробництва та імпортувати товари для власного споживання. Було запроваджено жорсткі покарання для тих митників, які і надалі мали намір стягувати мито зі шляхтичів [3, с. 78-79].

Статут варшавського сейму 1557 р. у ст. 11 заборонив вивозити з Корони (тобто Польського Королівства) коней. Натомість не забороняли увезення до Королівства коней, щоправда, продавати їх було дозволено лише на ярмарках (ст. 12) [4, с. 229].

У сеймових конституціях підтверджувалось надане раніше містам право складу та чіткого визначення доріг, якими мали пересуватися купці. Наприклад, конституція «пйотрковського сейму» 1565 р. підтвердила попереднє право складу Львова, надане місту ще в XV ст. Загалом же вона стала основою для застосування права складу в межах Польського Королівства, аз 1569 р. - усїєї Речі Посполитої [1, с. 78-92]. Крім того, універсали, що ухвалювалися на сеймах, містили докладні митні тарифи [12].

У 1567 р. в Короні було ухвалено Пйотрковську конституцію, чотирнадцятий титул (стаття) якої заборонив євреям серед іншого справляти й мито.

За постановою, прийнятою 1633 р., для впорядкування стягнення мита і створення додаткового джерела прибутку для збіднілої польської державної скарбниці сейм визначив у Польщі чотири митні центри: Люблін, Краків, Львів і Познань. Кожен з них мав список товарів, які привозили з відповідних країн (через Львів перевозили товари з Туреччини і Молдовії). Для товарів, що проходили через митні пункти, були встановлені спеціальні ціни (сьогодні їх називають індикативними), відповідно до яких й стягувалось мито [2, с. 55].

Як свідчать історичні джерела, у середині ХУІ-ХУІІІ ст. торгівля зазнала значних змін. З економічним розвитком українських земель експорт ставав дедалі різноманітнішим, збільшувалися його обсяги.

1. Берковський В. Деякі аспекти розвитку системи правового регулювання торгових відносин на Волині у ХУІ – першій половині ХУІІІ ст.: митне та гостинне право / В. Берковський // Український історичний збірник. – К., 2003. – Вип. 5. – С. 78-92.

2. Гвоздик-Прицак Л. Економічна і політична візія Богдана Хмельницького та її реалізація в державі Військо Запорізьке / Л. Гвоздик-Прицак. – К.: Обереги, 1999. – 216 с.

3. Грушевський М.С. Історія України-Руси: в 11т., 12 кн. / М.С. Грушевський; редкол. П.С. Сахань (голова) та ін. – К.: Наук. думка. – 1995. – Т. 6. – 680 с.

4. Історія митної справи в Україні / за ред. П.В. Пашка, В.В. Ченцова. – К.: Знання, 2006. – 606 с.

5. Крип'якевич І.П. Матеріали до історії торгівлі Львова / І.П. Крип'якевич // Записки Наукового товариства ім. Шевченка. – 1905. – Т.65. – 46 с.

6. Линниченко И. А. Взаимные отношения Руси и Польши до половины XIV столетия / И.А. Линниченко. – Киев, 1884. – Ч.1. – 216 с.

7. Мицак А.П. Організація та структура Львівської митниці: сторінки історії / А.П. Мицак. – Львів: Тріада Плюс, 1999. – 38 с.

8. Мицак А.П. Становлення та розвиток митного законодавства на території України: дис. канд. юрид. наук: 12.00.01 / А.П. Мицак; ЛНУ ім. І.Франка. – Львів, 2004. – 187 с.

9. Сидоренко О.Ф. Українські землі у міжнародній торгівлі (ІХ – середина ХУІІІ ст.) / О.Ф. Сидоренко; АН України. – К.: Наук. думка, 1992. – 322 с.

10. ЦДІА в м. Львові. – Ф.52. – Оп.2. – Спр.1153. – Арк. 181.

11. ЦДІА в м. Львові. – Ф.52. – Оп.2. – Спр. 613. – Арк.. 13.

12. Шишка Р.Б. Митне право України: навч. посіб. / Р.Б. Шишка, В.В. Сергієнко. – 3-тє вид., доп. і перероб.- Х.: Еспада, 2004. – 352 с.

13. Шульга М.Г. Митні правила та їх види / М.Г. Шульга // Проблеми законності: респ. міжвідомч. наук. зб. / відп. ред. В.Я. Тацій. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2005. – Вип. 71. – С. 104-111

Присташ Л.Т. Розвиток митної справи на західноукраїнських землях у складі Другої Речі Посполитої

В науковій статті досліджується становлення і розвиток митної справи на західноукраїнських землях у складі Другої Речі Посполитої.

Ключові слова: митна справа, Друга Річ Посполита, митні комори, право спадкування.

Присташ Л.Т. Развитие таможенного дела на западноукраинских землях в составе Второй Речи Посполитой.

В научной статье исследуется становление и развитие таможенного дела на западноукраинских землях в составе Второй Речи Посполитой.

Ключевые слова: Таможенное дело, Вторая Речь Посполитая, таможенные кладовые, правонаследования.